

Kwaliteit en Toekomst. Verkenning van Duurzaamheid

Het RIVM heeft in 2004 een Duurzaamheidsverkenning ('Kwaliteit en Toekomst. Verkenning van Duurzaamheid', RIVM 2004) uitgevoerd. Een deze verkenning hebben ze de effectiviteit en het draagvlak voor duurzaamheid vanuit verschillende wereldbeelden onderzocht. Enkele hoofdconclusies die voor ons van belang zijn en een steun in de rug zijn voor onze activiteiten:

HOOFDCONCLUSIES

Duurzaamheid: maatschappelijke waarden en wetenschappelijke inzichten

Duurzaamheid gaat in essentie over de kwaliteit van leven en de mogelijkheden om die kwaliteit in de toekomst te handhaven. Daarmee is het antwoord op de duurzaamheidsvraag afhankelijk van de maatschappelijke opvattingen over de kwaliteit van leven, de verdeling daarvan over de wereld en wetenschappelijke inzichten in het functioneren van mens en het natuurlijke systeem.

Weinig steun voor de prestatimaatschappij

Uit onderzoek naar de maatschappelijke opvattingen blijkt dat nog geen 10% van de Nederlanders zich kan vinden in een prestatimaatschappij, met de daaraan verbonden trends van verdergaan- de globalisering en individualisering. De voorkeur gaat uit naar een maatschappij waarin solidariteit en aandacht voor een meer regionale ontwikkeling behouden blijven. Deze voorkeur wordt door de aanhangers van vrijwel alle politieke partijen gedeeld. Aan de afwijzing van de prestatimaatschappij hangt wel een prijskaartje: het gemiddelde inkomen van een Europeaan zou in 2040 dan niet met zo'n 140% zijn gestegen, maar beperkt blijven tot een stijging in de orde van 40 à 100%. 70% van de burgers ziet de duurzaamheidsvraag als een 'sociaal dilemma'. Zij zijn alleen bereid om hun gedrag aan te passen als anderen dat ook doen. Bovendien zijn zij van mening dat de overheid het doorbreken van dit sociaal dilemma moet organiseren. Deze uitkomst staat haaks op het idee dat de burger een terugtrekkende overheid zou willen.

Nederland tot 1990 minder duurzaam, daarna stabilisatie

Door middel van vier wereldbeelden zijn in deze verkenning vier antwoorden gegeven op de duurzaamheidsvraag. De werelden geven elk een specifieke kijk weer op de kwaliteit van leven en de manier waarop die kwaliteit moet worden gerealiseerd. Ze contrasteren in de mate van internationale verwevenheid (globalisering versus regionalisering) en in de keuze tussen efficiëntie en solidariteit. In deze verkenning is duurzaamheid meetbaar gemaakt door middel van indicatoren die gebaseerd zijn op maatschappelijke waarden en wetenschappelijke inzichten. Uit het verloop van deze indicatoren over de afgelopen 30 jaar komt het beeld naar voren dat de duurzaamheid in Nederland tot 1990 is afgenomen en daarna ongeveer is gestabiliseerd. Deze trends volgen uit het grote gewicht dat maatschappij (en wetenschap) toekennen aan mondiale ecologische vraagstukken en uit de geleidelijke verbetering van de situatie wat betreft honger, armoede en internationale conflicten. Deze indicatoren kunnen ook worden gebruikt om beleidsvoornemens te beoordelen op hun bijdrage aan duurzaamheid.

Risico's door eenzijdigheid en partiële oplossingen

Belangrijke risico's liggen in de éénzijdigheid waarmee vanuit de verschillende maatschappelijke opvattingen naar duurzaamheid wordt gestreefd. Dat blijkt uit een verkenning van toekomstige ontwikkelingen op het terrein van mobiliteit, energie- en voedselvoorziening. Het gaat dan om een éénzijdige (veelal optimistische) focus op technologie, gedragsverandering of bestuurlijke mogelijkheden. Tot op heden zijn vaak partiële oplossingen gevonden voor opkomende problemen, die vervolgens nieuwe problemen oproepen op grotere schaal en langere termijn. Die manifesteerden zich dan in een verdere verstoring van de mondiale stofkringlopen (koolstof en stikstof) en ecosystemen.

Oplossingsrichtingen

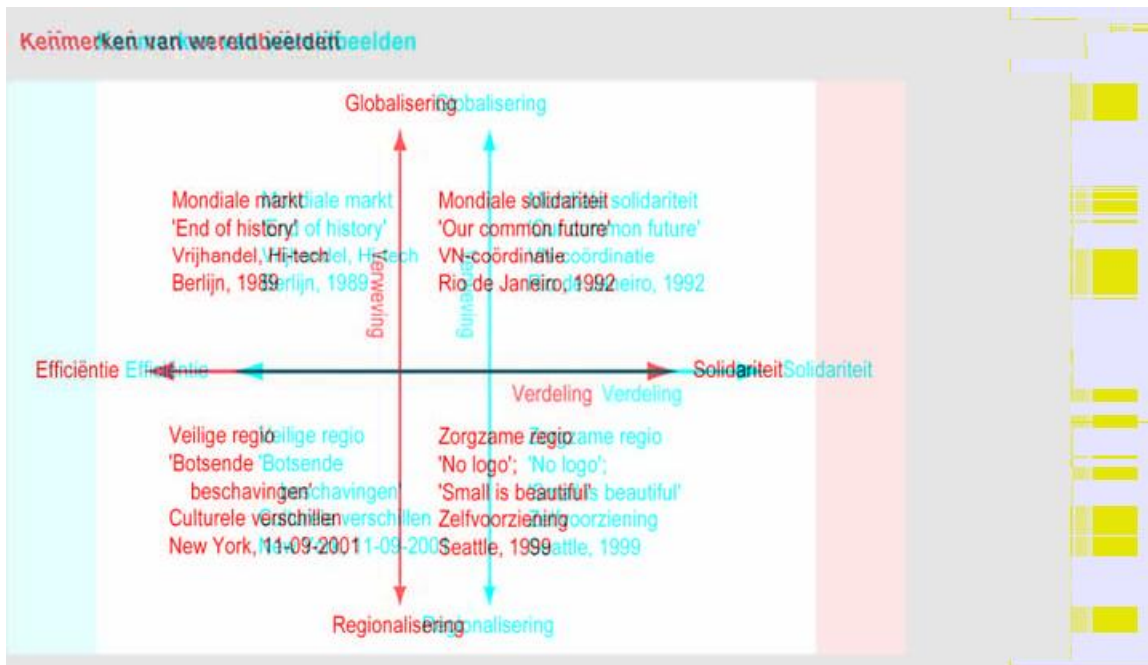
Om de risico's van eenzijdigheid te vermijden zou het streven naar duurzaamheid, en daarmee duurzame ontwikkeling, gebaseerd moeten zijn op de volgende elementen:

- geloofwaardige sturing zowel op de middelen als de expliciet te maken doelen,
- gelijktijdige sturing op de sleutelfactoren technologieontwikkeling en gedragsverandering,
- bijdragen aan verdere 'modernisering' van de wereld en daarmee aan stabilisering van de wereldbevolking (voorkomen van culturele blokvorming),

- ondersteuning van mondiale overeenkomsten om het 'sociaal dilemma' bij mondiale ecologische vraagstukken te doorbreken (bijvoorbeeld Kyoto Protocol),
- meewegen van regionale (ecologische of sociaal-culturele) belangen bij mondiale vrijhandelsafspraken.

Als de lage waardering voor de prestatimaatschappij (Mondiale Markt) en de voorkeur voor meer solidariteit en meer samenhang op regionale schaal, bepalend zou zijn voor de te kiezen oplossingsrichtingen, dan zou het Europese schaalniveau tot op redelijke hoogte in de bovengenoemde elementen voorzien. Technologische middelen ter vermindering van de milieudruk, zoals bijvoorbeeld de productie van duurzame energie, kunnen op dit schaalniveau optimaal worden ingezet. Wel zou Europa dan moeten blijven bijdragen aan mondiale overeenkomsten en te sterke blokvorming moeten voorkomen. Naast de beschikbare middelen is de keuze van de doelen (de gekozen kwaliteit van leven) bepalend voor de mate van duurzaamheid. Die maatschappelijke doelen zouden gebaseerd kunnen worden op bewuste keuzen voor specifiek Europese waarden. Gegeven de waargenomen maatschappelijke voorkeur zouden solidariteit, goede collectieve voorzieningen, aandacht voor de ecologie en de regionale schaal tot die doelen kunnen behoren.

2. De verschillende wereldbeelden en het draagvlak ervoor in de samenleving



Korte beschrijving van de verschillende wereldbeelden en hun effecten (bron: "Kwaliteit en Toekomst. Verkenning van Duurzaamheid", RIVM 2004)

'MONDIALE MARKT (A1)

Toenemende globalisering en individualisering leiden tot het A1-wereldbeeld MONDIALE MARKT; de prestatievaardigheid. Fukuyama zag in deze trend naar een marktgerichte, globaliserende samenleving de beste oplossing voor een maximale economische groei en maatschappelijke vooruitgang en daarmee het 'Einde van de geschiedenis'. In deze liberale, individualiserende en op doelmatigheid gerichte wereld is de economische groei inderdaad hoog; het inkomen per hoofd in de EU is in 2040 meer dan 2,4 keer het niveau van 2000. De ecologische risico's (met name klimaatverandering) zijn echter groot. De wereldbevolking zal in dit wereldbeeld in het midden van deze eeuw stabiliseren op 9 miljard mensen. De Nederlandse bevolking zal tot 2050 doorgroeien naar circa 20 miljoen mensen, waarvan er 6 à 7 miljoen allochtoon zullen zijn.

Vanuit het perspectief van het A1-wereldbeeld worden als positieve ontwikkelingen van de afgelopen decennia de daling van de staatsschuld, de toename van de levensverwachting en de verlaging van de collectieve lastendruk gezien. Negatieve ontwikkelingen zijn in A1-optiek de verslechtering van de Nederlandse concurrentiepositie, de toename van werkloosheid en criminaliteit, de congestie in de vorm van files, de afnemende voorzieningszekerheid van energie en het achter blijven van investeringen in het onderwijs."

Het afbreukrisico in het A1-wereldbeeld MONDIALE MARKT is in de eerste plaats het optimisme over de technologieontwikkeling. Daarnaast roept het hoge tempo waarin de mondiale verwevenheid toeneemt sociaal-culturele risico's op, waardoor:

- *sociale samenhang verloren gaat, wat als tegenpool de ZORGZAME REGIO (B2) oproept,*
- *culturele identiteit verloren dreigt te gaan, wat kan leiden tot het terugtrekken van bevolkingsgroepen in de eigen VEILIGE REGIO (A2), wat weer kan leiden tot culturele blokvorming,*
- *solidariteit en collectieve kwaliteiten verloren gaan (bijvoorbeeld een stabiel klimaat), waardoor de opvattingen verschuiven naar het wereldbeeld MONDIALE SOLIDARITEIT (B1)."*

ZORGZAME REGIO (B2)

Anti-globalisten hebben vanuit een op solidariteit en kleinschaligheid gericht B2-wereldbeeld (' Small is beautiful ') aanhoudend gewaarschuwd voor de risico's van het A1-wereldbeeld. Gemeenschapszin, burgerlijke verantwoordelijkheid en sociaal-culturele diversiteit staan in het wereldbeeld ZORGZAME REGIO hoog in het vaandel. Immateriële zaken als vrije tijd en gemeenschappelijke identiteit worden in dit wereldbeeld belangrijk gevonden: geld maakt niet gelukkig. Dat is maar goed ook, want in dit wereldbeeld is het inkomen per hoofd van de Europese bevolking in 2040 'slechts' 40% hoger dan in 2000. Ter vergelijking: in het A1-wereldbeeld is dit 140% hoger. Ook is er een sterke regionale oriëntatie op producten uit de eigen omgeving en een groot vertrouwen in lokaal bestuur (zelfvoorziening).

VEILIGE REGIO (A2)

Inderdaad roept het beeld van de MONDIALE MARKT (A1) tegengestelde reacties op. Er blijft groot verzet bestaan tegen nieuwe vrijhandelsafspraken en een toenemende behoefte om de eigen culturele en economische belangen te beschermen. Dit leidt tot het A2-wereldbeeld met scherpere tegenstellingen tussen culturele blokken (Huntington's Botsende Beschavingen, 1997). In dit wereldbeeld VEILIGE REGIO zet de trend naar hedonisme en individualisme door. De aanhangers van dit wereldbeeld zijn sterk gericht op (nationale) veiligheid, orde en gezag. Vrijhandel wordt als bedreiging voor de werkgelegenheid gezien.

Vereenvoudigde beschrijving wereldbeelden (RIVM-MNP, TNS-NIPO)

MONDIALE MARKT (A1)

"Zolang het met onze economie goed gaat, gaat het goed met ons en andere (ook arme) delen van de wereld'. We moeten zorgen dat we blijven groeien, presteren, sneller en vooruit gaan en mooier en beter zijn. Concurrentie tussen landen, mensen en bedrijven is alleen maar goed; het verhoogt de kwaliteit en de efficiëntie en houdt de prijzen scherp. Ook biedt het meer mogelijkheid tot zelfontplooiing. Presteren en/of geld verdienen is belangrijk. We willen een luxe, comfortabel en vooral ook stimulerend leven leiden zowel zakelijk als privé. Een omgeving hebben die veel kansen en uitdagingen biedt. Te veel bemoeienis en betutteling van de overheid stellen we niet op prijs. Meer efficiency betekent ook een kleinere overheid dus meer privatiseren en minder uitkeringen. Iedereen moet voor zichzelf zorgen en voor zichzelf opkomen. We regelen onze zaakjes zelf wel, je moet het zelf doen!"

MONDIALE SOLIDARITEIT (B1)

"Geld alleen maakt niet gelukkig", ook kwaliteit van het leven (van jezelf en van anderen in de wereld) is belangrijk. Je hebt wat voor anderen in de samenleving over en bent er ook verantwoordelijk voor. Je bent bereid daar iets van jezelf voor in te leveren. Maatschappelijke problemen als veiligheid, zorg voor ouderen en kinderen, honger in de derde wereld en milieu kunnen niet door de marktwerking worden opgelost. Overheden en maatschappelijke instellingen moeten hiervoor zorgen. Collectieve voorzieningen zijn onmisbaar. Vrijheid en materiele welvaart zijn belangrijk, maar binnen bepaalde, geaccepteerde grenzen."

VEILIGE REGIO (A2)

"We maken ons zorgen om onze veiligheid en onze welvaart. We moeten meer opkomen voor onszelf en onze eigen cultuur en onze normen en waarden niet laten verwateren. De politiek moet goed naar de problemen van de mensen luisteren. Nederland is Nederland niet meer. Het toenemende terrorisme, de toenemende criminaliteit, de open grenzen etc. vormen een bedreiging voor ons allen en onze economie. De politiek moet deze bedreigingen wegnemen; de overheid heeft als taak ons te beschermen. De verzorgingsstaat is niet meer van deze tijd en maakt mensen lui. Laat maar meer aan de markt over: loon naar werken. We willen geen belasting betalen zonder daar daadwerkelijk iets voor terug te zien. Onze eigen problematiek is belangrijker dan die van Europa en de rest van de wereld. Van een verenigd Europa is toch geen sprake daarvoor lopen de meningen, visies en belangen van de landen te veel uiteen. We zijn niet verantwoordelijk voor het oplossen van de sores van een ander; bovendien is het de vraag of we de ander wel kunnen helpen. Op deze manier behouden we wat we hebben en kunnen we een leuk en comfortabel leven leiden.

ZORZAME REGIO (B2)

"We willen de 'menselijke maat' weer in ons leven terugbrengen. We kunnen ons zorgen maken om de hele wereld en Europa, maar daar hebben we als individu toch niet veel invloed op. Dat staat veel te ver van ons af. Veel belangrijker is dat het met onszelf en onze eigen directe sociale leefomgeving goed gaat. Er is meer aandacht voor elkaar. De overheid staat dicht bij de mensen; de lokale overheid speelt een grote rol. Het hoeft allemaal niet verder, uitdagender, hoger, meer en sneller. We zijn meer op elkaar ingesteld en vrijwilligerswerk is ook belangrijk in de voorziening van allerlei behoeften op het gebied van zorg. Elkaar aanspreken op elkaars gedrag; meer sociale controle. We hebben behoefte aan meer gemeenschapszin; met eigen initiatieven komen om anderen te verzorgen en om de kwaliteit van onze eigen woon – en leefomgeving te verbeteren. We moeten niet meer zo langs elkaar heen leven; we moeten iets voor een ander over hebben zonder dat je daar iets voor terugvraagt. Het vertrouwen in elkaar moet weer terugkomen"

In het A2-wereldbeeld zal door de uitsluiting van kwetsbare gebieden de 'modernisering' uitblijven waardoor de totale wereldbevolking zal toenemen tot 11 miljard in 2050. Door de zeer ongelijke welvaartsverdeling in dit wereldbeeld zal dit leiden tot een grotere kans op mondiale spanningen en conflicten. Het A2-antwoord hierop is minder immigranten en meer beveiliging. De omvang van de Nederlandse bevolking zal licht toenemen naar 17 miljoen inwoners, waarvan er 5 miljoen allochtoon zullen zijn.

Positieve ontwikkelingen in de afgelopen jaren zijn vanuit A2-perspectief de verlaging van de collectieve lastendruk en de verhoging van de levensverwachting. Negatieve ontwikkelingen in dit wereldbeeld zijn de toename van de culturele diversiteit (aantal allochtonen), de toename van criminaliteit, de afname van de pensioenvoorziening en de voorzieningszekerheid van energie.

MONDIALE SOLIDARITEIT (B1)

De afgelopen decennia is naar een duurzame ontwikkeling gestreefd, omdat de globalisering in verschillende opzichten al ver is voortgeschreden en omdat mondiale ecologische grenzen in zicht komen (klimaatverandering en biodiversiteit). In 1987 legde de Commissie Brundtland in 'Our Common Future' hiervoor op VN-niveau de basis. In dit op MONDIALE SOLIDARITEIT gerichte wereldbeeld wordt getracht de voortgaande globalisering door regels en verdragen in ecologisch en maatschappelijk goede banen te leiden; een voorbeeld is het Kyoto Protocol om de klimaatproblematiek aan te pakken. Aan de VN gelieerde instituties krijgen in dit wereldbeeld steeds meer legitimiteit en er komt een wereldwijde, effectieve overheidscoördinatie tot stand. Sociale rechtvaardigheid wordt als een onmisbaar element gezien om de spanning tussen economie en ecologie op te lossen: geen intergenerationele solidariteit zonder internationale solidariteit. De bijbehorende lagere economische groei in Europa wordt in dit wereldbeeld geaccepteerd. Dit leidt tot een inkomensniveau in 2040 van 1,8 maal het inkomensniveau van 2000.

In het B1-wereldbeeld wordt veel betekenis toegekend aan de vermindering van honger en armoede. Als meest negatief worden gewaardeerd: de schending van mensenrechten, de afname van de mondiale biodiversiteit, klimaatverandering, drinkwaterschaarste en de verstoring van mondiale stofkringlopen (bijvoorbeeld stikstof).

Uit dit onderzoek blijkt dat er onafhankelijk van politieke voorkeur er over het hele maatschappelijke veld steun is voor de ZORGZAME REGIO, dit is ook het wereldbeeld dat Aarde nastreeft:

	MONDIALE MARKT A1	VEILIGE REGIO A2	MONDIALE SOLIDARITEIT B1	ZORGZAME REGIO B2	NL	NL Totaal
	%					
CDA	4	26	19	51	100	24
PvdA	3	25	25	47	100	25
VVD	16	32	15	37	100	15
SP	2	22	28	47	100	8
GL	3	19	34	44	100	6
LPF	6	47	7	39	100	6
D66	10	15	38	37	100	4
CU	3	13	38	46	100	4
SGP	0	38	13	50	100	1
andere politieke partij, niet gestemd, wil niet zeggen	8	33	15	44		8
NL totaal	6	27	22	45		100

3. Sleutelfactoren voor duurzame ontwikkeling (bron: : "Kwaliteit en Toekomst. Verkenning van Duurzaamheid", RIVM 2004)

"Wanneer vanuit de éézijdigheid van het wereldbeeld te veel wordt verwacht van die ene oplossing of de vooronderstellingen te heroïsch zijn, worden uiteindelijk grote risico's gelopen bij het bereiken van de doelstellingen zoals die binnen het (eigen) wereldbeeld en zeker vanuit de andere wereldbeelden gezien worden (zie schema)."

	SLEUTELFACTOR	AFBREUKRISICO
MONDIALE MARKT (A1)	technologie	duurzame technologie komt niet beschikbaar
MONDIALE SOLIDARITEIT (B1)	bestuur	bureaucratie
ZORGZAME REGIO (B2)	gedragsverandering	sociaal dilemma
VEILIGE REGIO (A2)	afscherming	mondiale overbevolking

"Oplossingsrichtingen

Om de risico's van eenzijdigheid te vermijden zou het streven naar duurzaamheid, en daarmee duurzame ontwikkeling, gebaseerd moeten zijn op de volgende elementen:

- *geloofwaardige sturing zowel op de middelen als de expliciet te maken doelen,*
- *gelijktijdige sturing op de sleutelfactoren technologieontwikkeling en gedragsverandering,*
- *bijdragen aan verdere 'modernisering' van de wereld en daarmee aan stabilisering van de wereldbevolking (voorkómen van culturele blokvorming),*
- *ondersteuning van mondiale overeenkomsten om het 'sociaal dilemma' bij mondiale ecologische vraagstukken te doorbreken (bijvoorbeeld Kyoto Protocol),*
- *meewegen van regionale (ecologische of sociaal-culturele) belangen bij mondiale vrijhandelsafspraken.*

Het wereldbeeld MONDIALE SOLIDARITEIT (B1) geeft aanknopingspunten voor het wegnemen van de scherpste kanten van de A1-strategie. De toenemende kracht van internationale organisaties als VN en WTO maken de internationale regelgeving steeds effectiever. Het risico bestaat dat de verwachtingen over de effectiviteit van de internationale besluitvorming te hoog gespannen zijn. Dat zou betekenen dat conform het subsidiariteitsbeginsel de besluitvorming beter op een lager niveau kan plaatsvinden, bijvoorbeeld op het niveau van de EU, of van de individuele landen (dus een verschuiving in de richting van de B2-wereld). Volgens de hier uitgevoerde analyse lijkt het Europese schaalniveau redelijk effectief te zijn voor sturing op duurzaamheid wat betreft technologische middelen als verdeling van de ecologische druk en optimalisering van de (duurzame) energieproductie.

Een duurzaamheidsstrategie geheel baseren op de B2-wereld lijkt echter in sommige opzichten risicovol. Deze wereld levert in de periode 2000-2040 een duidelijk lagere inkomensgroei op. Ook zijn de verwachtingen ten aanzien van vrijwillige gedragsverandering in dit wereldbeeld, in de ogen van de aanhangers van andere wereldbeelden, te hoog gespannen.

Daarnaast bestaat het risico dat de open Nederlandse economie zich bij een 'alleingang' buitenspel plaatst. Dit risico zou in beginsel verminderd kunnen worden door de keuze over de na te streven maatschappelijke doelen in een Europees kader te plaatsen. De EU is als economisch blok minder open en kan zich eerder permitteren bewuste keuzen te maken voor specifiek Europese waarden. Solidariteit, goede collectieve voorzieningen, aandacht voor ecologie en voor niet-materiële aspecten van het bestaan zouden daartoe kunnen behoren."